

Dâvûd-î Kayserî ve Genel Hatlarıyla Düşüncesi

Cağfer KARADAŞ

Doç. Dr., U. Ü. İlâhiyat Fakültesi

Özet

Davûd el-Kayserî, Sive asıllı olmakla birlikte Kayseri'de dünyaya gelmiş, ilk eğitimi orada aldıktan sonra dönemin ilim merkezleri olan Karaman'a ardından Mısır'a gitmiştir. Mısır'da temel dini bilimleri öğrenen Kayserî, İran'a geçmiş ve ölünceye kadar yanında kalacağı hocası Kaşanî ile karşılaşmıştır. Kaşanî'nin ölümü sonrası Osmanlı Sultanı Orhan'ın daveti ile İznik'e gelmiş ve yeni yapılan medreseye hoca tayin edilmiştir. Tasavvuf, kelam ve felsefe alanında iyi yetişmiş olan Kayserî, hocası Kaşanî gibi İbn Arabî'nin takipçilerindedir. Başta Fususü'l-hikem şerhi olmak üzere İbn Arabî düşüncesi çerçevesinde verdiği eserler yıllardır önemini korumuş ve insanları etkilemiştir. Bu gün dahi bu eserler entelektüel çevrelerde önemsenmekte ve izlenmektedir.

Summary

Daud al-Qaysari is an sufi and philosopher. After finishing his education in Qaysari he travelled to Karaman and Egypt to increase his knowledge. After that he travelled to İran and met with al-Kashani there. After meeting with him he entered into the sufi path. At the request of Ottoman king Orhan he went to İznik and was appointed as chief professor to the madrasah that was built newly by Orhan in 1330 AD. He lived there until the end of his life. He died in 1350. Daud al-Qaysari became prominent figure especially in the fields of sufism and Kalam and philosophy. He made an important contribution towards the recognition of Ibn Arabi's School in Ottoman society and he had a great influence on the Ottoman intellectual an cultural life.

Anahtar Kelimeler : Davûd el-Kayserî, Allah'ın isim ve sıfatları, tasavvuf, nübüvvet - velâyet, zaman, varlık

Key Words : Daud al-Qaysari, names and attributes of God, tasawwuf, prophethood - sainthood, time, being.

Dâvûd b. Mahmûd b. Muhammed er-Rûmî el-Kayserî es-Sâvî

Dâvûd-i Kayserî, kelim, tasavvuf ve felsefe alanında önemli bir isim olmasına rağmen hakkında çok az bilgi bulunmaktadır. İsmi eserlerinde Dâvûd b. Mahmûd b. Muhammed er-Rûmî el-Kayserî es-Sâvî şeklinde geçer. Kayseri’de doğduğundan el-Kayserî, asıllarının Azerbaycan coğrafyasındaki Sâve kenti olmasından dolayı es-Sâvî, Anadolu’da müderrislik yapması dolayısıyla da er-Rûmî nisbesini almıştır.

Dâvûd-i Kayserî, kendi risalelerinde geçtiği üzere Kayseri’de dünyaya geldi. Babasının ismi Muhmûd, dedesinin ismi ise Muhammed’dir. Doğum tarihi hakkında pek malumat bulunmamaktadır. Bazı kaynaklarda doğum yeri olarak Karaman şehri de gösterilir. Ancak bu, kendi eserlerinde verilen bilgilere ters düşer. Çünkü başta Muhyiddin İbn Arabî’nin *Fûsûsü’l-Hikem* adlı eserine yazdığı şerh olmak üzere birçok eserinde doğum yerinin Kayseri olduğu belirtilir. Bunun yanı sıra eserlerinde, asıllarının bugün İran coğrafyasında yer alan Cibâl bölgesinde Hemedan ile Rey arasında ve büyük kervan yolu üzerinde bulunan Sâve kentine ait olduğu belirtilir.¹ Bu da ailesinin zaman içinde Sâve kentinden Anadolu’ya göçtüklerini gösterir. Zaten o dönemde savaşlar ve geçim kaygısı dolayısıyla nüfus sirkülasyonu çok yoğundur. Özellikle Moğol istilası bütün bir İslam dünyasını etkilemiş durumdadır. Sözelimi Dâvûd-i Kayserî’nin aile yurdu olan Sâve, 617/1220 tarihinde Moğollar tarafından istila edilmiş, yağmalanmış ve tahrip edilmiş, ahalinin birçoğu öldürülmüş, aralarında bölgede benzeri bulunmayan büyük kütüphanenin de bulunduğu çok değerli yapılar yakılmıştır.² Dâvûd-i Kayserî’nin ailesinin de bu istila dolayısıyla 617/1220 tarihi civarında baba yurdu olan Save’den ayrılmış olmaları kuvvetle muhtemeldir. Öte yandan Moğollar’la Anadolu Selçukluları arasında 641/1243 tarihinde Köseadağ savaşı vuku bulmuş ve Selçuklu kuvvetleri yenilmiştir. Her ne kadar Moğollar

¹ Davûdü’l-Kayserî, *Şerhu Fusûsi’l-hikem* (nşr. Seyyid Celaledin Aştîyânî), Tahran 1383, s. 4; a. mlf., *Mukaddemât (Davûdü’l-Kayserî, er-Resail, nşr. Mehmet Bayraktar), Kayseri, 1997, s. 25; a.mlf., Nihayetü’l-beyân fî dirâyeti’z-zamân (Davûdü’l-Kayserî, er-Resail, nşr. Mehmet Bayraktar), Kayseri, 1997, s. 163.*

Save, bugün Doğu İran bölgesinde yer alan bir kent’tir. Tarihi oldukça eskiye giden kentin yanında İslam’dan önce kutsal sayılan bir göl, rivayetlere göre Hz. Peygamber’in doğumuna tesadüf eden gece aniden kurumuştur.

² Save kenti’nin Ulu Camisi (Cami-i Kebîr/Cuma Mescidi) içerisinde yer alan bu kütüphanede kitap ve okuma gereçlerinin yanı sıra astronomi ile uğraşanlar için usturlab (uzay gözlem aracı) ve küre şeklinde dünya maketlerinin bulunduğu bir bölüm de mevcut idi. G. L. Strange, *The Land of the Eastern Caliphate*, Cambridge 1905, s. 211-212.

Anadolu kentlerinde büyük oranlı bir tahribat gerçekleştirilmemişlerse de, bölge genelinde sıkı bir siyasî ve ekonomik kontrol uygulamışlardır.³ Dâvûd-i Kayserî, Kayserî’de doğduğuna göre, ailesinin bu savaştan önceki bir zaman diliminde Kayserî’ye gelmiş olması bir ihtimal olarak görülebilir. O dönemde Sâve ile Anadolu arasındaki ilişkiyi göstermesi bakımından Anadolu da telif edilen ilk eserlerden olan *Akâid-i Ehl-i Sünnet* yazarı ve Anadolu’ya Sünnî itikat esaslarını yaymak için geldiğini beyan eden Ömer b. Muhammed b. Ali es-Sâvî’nin de Sâve asıllı olması kayda değerdir. Zaten Anadolu’da sayıları onlarla ifade edilecek medreselerde ders veren müderrislerin çoğu bugün İran coğrafyası içerisinde yer alan Cibâl ve Horasan ile Mâverâünnehir gibi doğu bölgelerinden gelmekteydi. Dolayısıyla ilk dönemlerde Anadolu’ya Sünnî karakterli İran kültürü hâkim olmuştur.⁴ Öte yandan Dâvûd-i Kayserî’nin babası ve dedesinin Mahmud ve Muhammed isimleri dikkate alındığında kültürlü ve dindar bir aileye mensup olduğu fark edilir. Kendisine Dâvûd isminin verilmesi de ayrıca bu duruma işaret eder. Küçük yaşlardan itibaren medrese eğitime başlatılması, kültür düzeyi yüksek bölgelere eğitim için gönderilmesi ailesinin bu yönünü ele veren diğer delillerdir.

Dâvûd-i Kayserî, ilim hayatına doğduğu yer olan Kayserî’de başlamıştır. Çünkü Kayserî o dönemin en önemli kültür ve ticaret kentlerinden biridir. Çağdaşı olan gezgin İbn Battuta’nın verdiği bilgiye göre Kayserî bölgenin en büyük kentlerindedir. Anadolu Selçukluları egemenliğinde bulunan kent, imar ve iskan faaliyetlerinde çok önemli bir yere sahiptir. Bu yönüyle de yoğun ilmi ve kültürel faaliyetlere sahne olmuştur. Özellikle Sahibiye ve Hunat Hatun medreseleri ile Gevher Nesîbe Şifahanesi gibi bugün dahi ayakta kalmış olan birçok yapı dikkate alındığında kültür düzeyi yüksek bir kent olduğu gerçeği ortaya çıkar.⁵ Dâvûd-i Kayserî’nin bu ortamdan istifade etmemiş olması düşünülemez. Daha sonra kent bir Moğol komutanı olan ve Eratna Türklerine mensup bulunan Alaaddin Eretna’nın kontrolüne geçmiş ama önemini yitirmemiştir. Çünkü İbn Battuta’nın verdiği bilgiye göre Emir Alaaddin’in hanımlarından biri olan ve ‘ağa’ diye hitabedilen Tağa Hatun Kayserî’de bulunmakta ve şehrin idaresi ile ilgilenmektedir. Aynı kaynak bu dönemde diğer Anadolu kentlerinde olduğu gibi Fütüvvet teşkilatının çok güçlü olduğu bilgisini verir. Bu teşkilat şehir ve

³ Osman Çetin, *Anadolu’da İslamiyetin Yayılışı*, İstanbul 1990, s. 88-89, 104; Bosworth, *İslam Devletleri Tarihi* (trc. E. Merçil-M. İpşirli), İstanbul 1980, s. 163-166.

⁴ Osman Çetin, a.g.e., s. 104, 216.

⁵ Hüseyin G. Yurdaydın, *İslam Tarihi Dersleri*, Ankara 1982, s. 81; Osman Çetin, a.g.e., s. 210, 214.

şehre gelen gezgin ve tacirlerle ilgilenmekte, bir nevi şehirlerin sosyal ve ekonomik düzenini sağlayıcı bir rol üstlenmiş görünmektedir.⁶

Dâvûd-i Kayserî'nin ikinci eğitim durağı Karaman'dır. Karaman'ın seçilmesinin çok önemli nedenleri vardır. Çünkü o dönemdeki adı Lârende olan Karaman, Anadolu'da Anadolu Selçuklularından sonra kurulan en büyük beylik olan Karamanoğullarının merkezi idi. 654/1256 tarihinde Karaman b. Nûre es-Sufi tarafından emirlik haline getirilen Karamanlılar, şehri, kültürel faaliyetlerin ve güzel sanatların merkezi yaptılar. Böylelikle şehir bu alanda çalışmak isteyenler için bir çekim merkezi konumuna gelmiş oldu. İbn Battuta, Karaman beyi Bedreddîn Mahmûd döneminde Lârende'ye geldiğini bildirir. Sözü edilen Bey, 677/1278 tarihinde yönetime geldiğine göre İbn Battuta'nın bu tarihten sonra şehre gelmiş olması gerekir.⁷ Muhtemeldir ki, aynı zaman diliminde Dâvûd-i Kayserî de bu şehirdedir. Çünkü bu tarihler 751/1351'de ölen Dâvûd-i Kayserî'nin eğitim dönemlerine tekabül etmektedir.

Dâvûd-i Kayserî'nin eğitiminin üçüncü durağı ise Kahire'dir. Kahire o dönemde bölgenin en önemli kentiydi. Çünkü Moğolların girmediği birkaç İslam kültür merkezinden biri idi. Eyyübîler döneminde Mescitler, medreseler, hankâhlar yanında sahabe, ehl-i beyt ve alimlerin kabirleri üzerlerine yapılan türbeler ile kentte, ihtişamlı bir görüntü vardı. Çok sağlam bir sosyal yapı bulunmaktaydı; sultanın ilgisi ile yetim ve fakir çocukların okuyacağı okullar açılmış, bütün insanların refah ve mutluluğu için bir atılım başlatılmıştı.⁸ Bu atılımın Memluk sultanları döneminde de devam ettiğini görüyoruz. Dâvûd-i Kayserî döneminde Sultan olan Nâsîrüddîn Muhammed bu tür yapılara önem vermiş ve ilim-kültür hayatını desteklemiştir. Dönemin en canlı bilimsel kurumu Ezher medresesidir. Burada bilim adamları ve öğrenciler toplanır ders okurlar ve bilimsel müzakerelerde bulunurlardı. İbn Battuta, Dâvûd-i Kayserî'nin Mısır'a gittiği dönemde çok canlı bir ilim hayatının olduğunu bildirir. Mısır uleması diye saydığı isimler içerisinde Anadolu kentlerinden olan Aksaraylı 'şeyhu'l-kurrâ' Mecdüddîn Aksarayî de bulunmaktadır. Bu da o dönemde Anadolu kentlerinden Mısır'a bilimsel seyahatlerin yoğun olduğunu gösterir.⁹ Çünkü o zamanlar, Şam ve Mısır'da kelim, fıkıh, tefsir, hadîs, tarih, edebiyat

⁶ İbn Battûta, *Rihletü ibn Battûta* (nşr. Muhammed Abdulmun'in el-Uryân), Beyrut 1417/1996, s. 302-303.

⁷ İbn Battuta, a.g.e., s. 301; Bosworth, a.g.e., s. 168-170.

⁸ İbn Cübeyr, *Endülüsten Kutsal Topraklara* (trc. İsmail Güler), İstanbul 2003, s. 19-32.

⁹ İbn Battuta, a.g.e., s. 61, 62, 64.

ve dilbilgisine dair ilimler üst düzeyde öğretilirdi.¹⁰ Dâvûd-i Kayserî de Kahire’de başta Arapça olmak üzere mantık gibi alet ilimlerinin yanı sıra kelim, fıkıh, tefsir ve hadîs gibi temel dini bilgilerini geliştirdi. Tahsilinin akabinde Konya’ya uğrayarak memleketi Kayseri’ye döndü.

Kayseri’den tekrar yola çıkan Dâvûd-i Kayserî bu kez güzergâhını doğu olarak belirlemişti. Çünkü o dönemde İran ve Maverâünnehir taraflarındaki medreselerde, riyaziye, hey’et, kelim ve felsefeye dair ilimler revaçta idi. Bu seyahati ile o, nakli ilimlerin yanı sıra aklı ilimlerde de kendisini yetiştirmeyi, eskilerin deyimleriyle ‘zü’l-cenâheyn bir konum kazanmayı arzuluyordu. Onun bu tavır ve hareketi dönemin revaçta olan eğitim anlayışına da uygundur.¹¹ Azerbeycan’ın Sâve kentinde karşılaştığı Kaşânî’den (736/1335) son derece etkilendi ve onun teşvik ve yönlendirmesi ile tasavvufi ilimlere yöneldi.

Onu derinden etkileyen hocası/mürşidi **Kâşânî**, İran’ın Kâşân kentinde doğdu, başta doğduğu kent olmak üzere Sâve, Şiraz ve Bağdat’ta özellikle Sühreverdi şeyhlerinin sohbetlerinde bulundu. Sühreverdi tarikat silsilesine mensup olmakla birlikte Muhyiddin İbn Arabî’nin düşüncesine meyleden Kâşânî, bu düşüncenin İran’da kök salmasında ve yaygınlaşmasında büyük emek sarf etti.¹² Dâvûd-i Kayserî’nin kitaplarında onun hakkında sık sık tekrar ettiği “kemal sahibi, kemale eriştiren, asrının biricik dehası ve ariflerin övünç kaynağı” şeklindeki methiye dolu nitelemesi, üzerindeki tesirinin boyutunu anlatmaya fazlasıyla yeter. Ayrıca onun hizmetinde bulunduğu süre içinde birçok feyz ve berekete nail olduğunu vurgular. Huzurunda Kâşânî’nin Kur’an tefsiri olan *Te’vilâtü’l-Kur’ani’l-Kerîm* adlı eserini kendisine okuduğunu belirtmesi, hem uzun süre yanında kaldığını hem de ciddi anlamda ondan yararlandığını göstermesi bakımından önemlidir.¹³

Muhtemeldir ki, Dâvûd-i Kayserî, hocasının ölümünden yani 736/1335’ten sonraki bir tarihte tekrar Anadolu’ya döndü. İznik’teki medresede 15 yıl görev yaptığı dikkate alınırsa hocasının ölümü ile birlikte Anadolu’ya geçtiği büyük ölçüde kesinlik kazanmış olur. Çünkü çok sevdiği ve bağlandığı insanın yanından ölümünden önce ayrılması beklenmemelidir. Ancak onun İznik’e hangi vesile ile gittiği

¹⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti’nin İlmiye Teşkilatı*, Ankara 1984, s. 227.

¹¹ Uzunçarşılı, a.g.e., s. 227.

¹² Süleyman Uludağ, “Kâşânî”, *DİA*, Ankara 2002, s. 5-6.

¹³ Davûdü’l-Kayserî, *Şerhu Fusûsi’l-hikem*, s. 4; a. mlf., *el-Mukaddemât*, 25; a. mlf., *Şerhu Te’vilâti’l-Besmele (er-Resâil, nşr. Mehmet Bayraktar)*, Kayseri 1997, s. 195.

bilinmemektedir. Bilinen bir gerçek, kuruluşundan itibaren istikrarlı bir gelişme seyri izleyen Osmanlı beyliğinin ulema için de çekim merkezi olmaya başlamasıdır. Çünkü İznik tarihî geçmişi itibariyle Bizans'ın önemli kentlerinden biri idi. Miladi 325 tarihinde düzenlenen meşhur İznik Konsiline ev sahipliği yapması önemini göstermesi bakımından kayda değerdir. Öte yandan Dâvûd-i Kayserî'nin yerleştiği dönemde İznik'in mamur bir kent olduğunu İbn Battuta bildirir. Surları sağlam ve kapıları muhafızlar tarafından tutulan, etrafı geniş su hendeği ile korumaya alınmış korunaklı bir kenttir.¹⁴ İznik'in fethi ile eğitim alanında da bir girişimin ve atılımın gerekli olduğunu gören Orhan Gazi, burada yaptırdığı medreseye Dâvûd-i Kayserî'yi müderris olarak atadı. Bu medrese inşaatının 1336 tarihinde bittiği kayıtlarda belirtildiğine göre, bu tarihte onun müderrisliğe getirilmesi söz konusudur. Zaten medresenin açılış tarihi ile hocası Kâşânî'nin ölüm tarihi arasında bir yıl vardır. Demek ki, Dâvûd-i Kayserî hocasının ölümü ile birlikte Anadolu'ya dönüyor, daha huzurlu ve emin gördüğü Osmanlı Beyliğine gidiyor. Oysa ki, Dâvûd-i Kayserî döneminde Karaman Beyliği gibi bazı beylikler birçok bakımdan Osmanlı'dan daha güçlü konumdaydılar. Ancak İbn Battuta'nın bildirdiği dikkate alınırsa, Orhan Gazi ekonomik ve askeri bakımdan batı bölgesindeki diğer Türkmen beylerinin en güçlüsü konumundaydı. Bu gücün, hem yönetim kademesinde hem de sosyal ve bilimsel hayatta istikrar sağlayacağı açıktır. Bu ortam içerisinde İznik'te istikrarlı bir eğitim faaliyeti yürüten Dâvûd-i Kayserî, Orhan Gazi'nin kurduğu medresede ölümüne kadar on beş yıl müderrislik yaptı. İznik o dönemde 'alimler yuvası' unvanını almıştı. Burada yetişen en önemli isim, Molla Fenârî'dir. Dâvûd-i Kayserî'nin Kayserî'den başlayan hayat yolculuğu 751/1351 tarihinde İznik'te vefat etmesiyle son buldu. Nâşi, İznik içerisinde Çınardibi denilen yere defnedildi.¹⁵

Eserleri

Dâvûd-i Kayserî'nin büyük bölümü günümüze ulaşmış birçok eseri bulunmaktadır. Ona şöhret kazandıran ve eserleri içerisinde en çok tanınan Muhyiddîn İbn Arabî'nin *Füsûsü'l-hikem* adlı eserine yazdığı Arapça şerhtir. Onun eserlerinde kelam-felsefe-tasavvufu harmanlayarak meselelere küllî ve bu üç ilim dalından kazandığı birikimle bakması eserlerine ciddî bir genişlik ve derinlik kazandırmaktadır.

1. *Şerhu Füsûsi'l-hikem*: Asıl adı, *Matlau husûsi'l-kelim fî ma'âni Füsûsi'l-hikem* olan eser, Fusûs şerhleri içerisinde çok önemli bir

¹⁴ İbn Battuta, a.g.e., s. 315-316.

¹⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e., s. 1, 227-228; Hüseyin G. Yurdaydın, a.g.e., s. 100; Mehmet Bayraktar, *Kayserili Davud*, Ankara 1988, s. 12-14.

yere sahiptir. Eserin başında, talep üzerine kaleme aldığını belirtmesi, insanların kendisinde *Fusûs*'u şerh edecek birikim ve yeteneği gördüğünü gösterir. Bu eserin meydana gelmesinde en büyük payeyi de hocası Kaşânî'ye vermesi büyük bir kadirşinaslık örneğidir. Eserin tamamı Tahran'da (nşr. Seyyid Celaleddin Aştîyânî, Tahran 1383); sadece mukaddimesi *el-Mukaddemât* adı altında Kayseri Belediyesi tarafından hem *er-Resâil* içerisinde hem de ayrıca Hasan Şahin, Turan Koç ve Seyfullah Sevim tarafından yapılan tercümesi ile birlikte 1997 yılında yayınlanmıştır.

2. *Şerhu Kasîdeti't-Taiyye*: İbn Farız'ın *Nazmu's-sulûk* adıyla da bilinen *el-Kasîdetü't-Tâiyyetü'l-Kübrâ* isimli eserine yazdığı şerhtir.

3. *Şerhu Kasîdeti'l-Mîmiyye*: Yine İbn Farız'ın *Hamriyye* veya *Nazmu'd-dur* adlarıyla da tanınan *el-Kasîdetü'l-Mîmiyye* adlı eseri üzerine yazdığı şerhtir. Aşağıda *er-Resail* içerisinde yayınlanmış olan *Risâle fî ilmi't-tasavvuf* adlı eser, bu şerhin mukaddimesidir. Dâvûd-i Kayserî'nin mukaddimeleri muhteva ve üslup itibarıyla çok önemsendiğinden müstakil risale olarak görülmüş olsa gerektir.

4. *er-Resâil*: Dâvûd-i Kayserî'nin sekiz risalesini ihtiva eden bu eser Mehmet Bayraktar tarafından hazırlanmış ve Kayseri Belediyesi tarafından (Kayseri 1997) yayınlanmıştır. Eser içerisinde şu risaleler yer almaktadır:

- a. *el-Mukkaddemât*
- b. *Keşfu'l-hicâb an kelâmi Rabbi'l-erbâb*
- c. *Risâle fî ilmi't-tasavvuf*
- d. *Risâle fî ma'rifeti'l-mahabbeti'l-hakikiyye*
- e. *Esâsü'l-vahdâniyye ve mebne'l-ferdâniyye*
- f. *Nihâyetü'l-beyân fî dirâyeti'z-zemân*
- g. *Tahkîku mâi'l-hayât fî keşfi esrâri'z-zulumât*
- h. *Şerhu te'vîlâti'l-Besmele bi's-sûreti'n-nev'iyeti'l-insâniyye*¹⁶

Düşünce Serüveni

Kayseri medreselerinde başlayan Dâvûd-i Kayserî'nin eğitim serüveni, önce Güney'e yani Mısır'a, ardından önemli ilim merkezlerinden olan Tebriz, Rey, Save ve Kâşân şehirlerinin bulunduğu ve Cibâl bölgesi olarak isimlendirilen Doğu'ya doğru gerçekleşti. Yukarıda da değinildiği gibi, o dönem gramer, mantık ve dinî ilimler Şam ve Mısır bölgelerinde revaçta iken felsefe, matematik, astronomi gibi ilimler Doğu bölgelerinde revaçta idi. Her ne kadar

¹⁶ Davud el-Kayserî, *Şerhu Füsûsi'l-hikem*, s. 3-6; *er-Resâil*, Kayseri 1997, s. 23-203; Mehmet Bayraktar, *Kayserili Davud*, s. 17-22.

Moğollar, İslam yurtlarını istila edince kütüphaneleri tahrip ve talan etmişlerse de, ilk İlhanlı sultanı Hulâgû'dan itibaren başta matematik ve astronomi olmak üzere ilimleri destekleyen bir anlayışın onlarda geliştiği görülür. Sözelimi Hulâgû, dönemin ünlü bilgini Nasiruddin Tûsî'ye (ö. 673/1274) Urumiye gölü civarında İlhanlıların başkenti konumunda bulunan Merâğa şehrinde 657/1259 yılında bir gözlemevi kurdurdu. Gözlem evinin yakınına da Bağdat, Rey, Nişabur, Merv ve Sâve gibi yağmalanan kütüphanelerden elde edilen kitaplardan 400.000 ciltlik bir kütüphane tesis etti. Bu gözlemevini yine bir İlhanlı sultanı olan Gazan Han'ın (694-703/1295-1304) Tebriz'de kurdurduğu gözlemevi ile Timur'un torunu Uluğ Bey'in (850-853/1447-1449) Semerkand'da kurduğu Semerkand Gözlemevi takip etti.¹⁷

Dâvûd-i Kayserî, üstadı Kaşânî'nin ölüm tarihi olan 736/1335 tarihinde önce bu bölgede olduğuna göre, İlhanlıların iki önemli kültür merkezinden olan Merâğa ile Tebriz'e uğrayarak buralardaki ilim meclislerinden ve kütüphanelerden onun istifade etmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Bu bölgelerdeki seyahati esnasında üstadı Kaşânî ile karşılaşan Dâvûd-i Kayserî, ölene kadar hocasının yanında kalmış ve hizmetinde bulunmuştur. Başta onun ünlü eseri *Te'vilâtü'l-Kurâni'l-Kerîm* adlı tefsiri olmak üzere bir çok eserini kendisinden okuma fırsatı bulmuştur. "Kainat alimlerinin meliki, manevî ve nazarî (ilmü'l-verâse ve'd-dirâse) ilimlere sahip, ariflere yol gösteren, din ve hakikatte kemale ermiş"¹⁸ şeklinde tarif ve taltif ettiği hocası Kaşânî'den çok etkilenmiş ve onun anılan özelliklerinden istifade etmiştir. Dâvûd-i Kayserî'nin hocası ile olan ilişkisinin derinliğini, ayrıca Kâşânî vasıtasıyla tanıdığı ve eserlerinde de 'şeyhim' diye nitelediği Muhyiddin İbn Arabî'ye olan sevgisinin genişliğini *Fûsus* şerhinin başındaki şu ifadelerinde bulmak mümkündür:

"Ne zaman ki, Allah Teâlâ beni muvaffak kıldı, sırlarının nurlarını bana açtı, kalp gözümünden perdeleri kaldırdı, beni rabbâni yardımla, gizli işaretleri bildirmekle, hazinelerini açmak suretiyle eksiksiz bir tevfiğ ile destekledi; kader beni üstadımız, imam, allâme, kâmil ve mükemmil; tüm zamanların biriciği, asrının yegânesi, ariflerin övüncü, tevhîd ehlinin göz bebeği, tahkîk erbabının göz nuru; dinin ve hakikatin kemâli, Abdurrezzâk b. Cemâleddîn Ebû'l-Ganâim el-Kâşânî'ye yolumuzu düşürdü. Allah onun bereketli nefeslerini, istifade edenler üzerine devamlı kılsın; tâliplerin ve meclisine devam edenlerin kalplerini marifetiyle aydınlatsın! Bu

¹⁷ Esin Kahya-Hüseyin G. Topdemir, "Türklerde Bilim", *Türk Düşünce Tarihi* (haz. Hüseyin Gazi Topdemir), Ankara 2001, s. 43.

¹⁸ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu Te'vilâtü'l-Besmele*, s. 195.

sırada kemali elde etme ve Cemâl-Celâl sahibinin mertebesinin sırlarını talep meşguliyeti içerisinde olan ihvanımız, *Füsûsü'l-hikem* kitabını okumaya başladı. Bu kitabı Hz. Peygamber, insanlara sunsun ve hakikatlerden örtülü kalanları açıklasın, incelik ve sırlardan gizli kalanları açığa çıkarsın diye Şeyh Muhyiddin İbn Arabî'ye vermişti. O şeyh ki, kâmil ve mükemmil, âriflerin kutbu, tevhîd ehlinin imâmı, tahkik ehlinin göz aydınlığı, resullerin ve nebilerin vârisi, Muhammedî velayetin son halkası (hâtemü'l-velâyeti'l-Muhammedî), ilahî sırları keşfeden; hiçbir asrın ve zamanın benzerini nasip etmediği, dönüp duran feleğin dengini getirmediği, dini, milleti ve hakkı ihya eden bir erdir. Allah ondan râzı olsun ve onu râzı etsin; cennetini, vatanını ve yattığı yeri yüce kılsın!...” “Öğrenmek isteyenlere bu kitabın (*Füsûsü'l-hikem*) sırlarını açıklama ve manaları üzerindeki perdeleri kaldırma arzusu içime doğdu. Bu manalar, şeyhin (İbn Arabî) nurlu kalbine ve temiz ruhuna alim, habir, hakim ve kadir olan Hazretten bir tecelli, bir yakınlık ve bir ihsân olarak verilmişti. Bu şerh işine girişmem ‘Sizi kuşatan bu rahmeti yayın’ emrine uymak, hükmüne boyun eğmek; Allah’ın “Onlar ki, verdiğimiz rızıktan infak ederler”¹⁹ mealindeki ayetin çerçevesine girmek, “Rabbinin nimetini anlat”²⁰ emrinde olduğu gibi şükürümü eda etmek içindir. Allah’tan yardım isteyerek ve onun rahmetini talep ederek bu kitaba dair kalbimde gerçekleştirdiği açılımlar ile Şeyhimin ve evladının/öğrencilerinin kitaplarından elde ettiğim bilgileri kaydetmeye başladım...”²¹

Yazdığı eserler dikkate alındığında, hocası Kâşânî'nin onun üzerindeki tesirinin sadece anlayış itibariyle değil, aynı zamanda eserlerindeki konu, muhteva ve amaç bakımından da olduğu görülür. Özellikle Muhyiddin İbn Arabî ile zirveye ulaşan kelim, tasavvuf ve felsefe birikimini uzlaştırma ve harmanlama geleneği hocasında olduğu gibi kendisinde de bulunmaktadır. Zaten bu, o dönemin yaygın anlayışıdır. Sözelimi, dönemin tahkik ehli sufilerinden ve Dâvûd-i Kayserî'nin doğduğu yer olan Kayserî'ye uğramış olan Necmeddin Dâye (ö. 654/1256), ünlü tefsirinin girişinde bu eserinin ‘şariat, tarikat ve hakikat’ boyutlarını içermesini amaçladığını ifade eder.²² Onun bu ifadesini mütekellim ve fakihlerin yöntemi olan zâhir ile tarikat erbabının mesleği sayılan

¹⁹ el-Bakara 2/3.

²⁰ ed-Duhâ 93/11.

²¹ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu Füsûsi'l-hikem*, s. 5; Dâvûd-i Kayserî, *el-Mukaddemât*, s. 25-27.

²² Süleyman Ateş, “Üç Mufessir Bir Tefsir”, *Necmeddin Daye Kongresi Tebliğleri*, Kayseri 1997, s. 9.

batını birleştirerek/mezc ederek sunmak gayreti olarak tanımlayabiliriz.

Kısaca söylemek gerekirse, Dâvûd-i Kayserî üzerinde Anadolu, Mısır ve İran üçgeninin tesiri açıkça fark edilir. Bu tesir, onun önce mizacına sonra zihnine sonra da kalemine yansımıştır. Biz bugün ancak kalemindeki yansımaya görüyoruz ve onunla yetinmek zorunda kalıyoruz. Eserlerine bakıldığında anılan üçgen içerisinde elde edilmiş kelimeler, tasavvuf ve felsefe birikimini görmek mümkündür. Sözgelimi bir eserinde kelimeler ilminin kadîm konusu olan Kur'an'ın mahiyetini yani mahluk olup-olmadığını tartışırken²³, bir başka eserinde 'mâ'ül-hayat', 'ilm-i ledün' ve Hızır arasındaki irtibata dikkat çeker; insan-peygamber-ilahî irtibat üçgenini aklın kavrayabileceği, duyguların tatmin olabileceği ve kalbin kanaat getireceği bir açıklıkta anlatır.²⁴ Öte yandan *Füsûs* şerhinin mukaddimesinde ortaya koyduğu 'varlık' mülâhazaları onun felsefî bahislere derinliğine hakim olduğunun delilidir.²⁵

Hocası Kaşani vasıtasıyla İbn Arabî düşüncesine meyleden Dâvûd-i Kayserî bu düşüncenin hem İran coğrafyasında hem de Anadolu coğrafyasında yayılması ve kökleşmesinde çok büyük emeği olmuştur. Özellikle Osmanlı ilim geleneğinde var olan İbn Arabî tesirinde büyük payının olduğunu söylemek gerekir.

Genel Hatlarıyla Düşüncesi

Tarihi süreç içerisinde oluşmuş ilimlerin birini diğerinden ancak konuları itibariyle ayırt edebiliriz. **Tasavvuf ilminin** konusu, Allah'ın zat-ı ahadiyyesi ile ezeli ve sermedî sıfatlarıdır. Meseleleri ise kesretin (çokluğun) zat-ı ahadiyyetten nasıl sâdır olduğu ve ona ne şekilde rucu' edeceği, ilahî isimlerin mazharlarının beyanının nasıl olacağı; Allah dostlarının O'na dönüşü, yoluna girişi, yolunda zorluklara göğüs gererek yürüyüşü, yolda yapılan amellerin, işlerin, zikirlerin dünya ve ahiretteki neticelerinin açıklamasıdır. Anılan konu ve meselelerden dolayı bu ilim, bütün ilimlerin en şerefli ve en üstünüdür. Her ne kadar hikmet ilmi (felsefe) ile kelimeler ilmi, aynı konuyu işliyor olsalar da, kulun Allah'a ulaşmasının ve yaklaşmasının nasıl olacağına dair bahis onlarda bulunmaz. Halbuki ilim öğrenmede en yüce maksat ve talep bu olmalıdır. **Tasavvufun konusu itibariyle tarifi:** ilahî isimler, sıfatlar, isim ve sıfatların mazharları, mebd ve meâdin ahvali itibariyle Allah'ı

²³ Dâvûd-i Kayserî, *Keşfu'l-hicâb an kelâmi Rabbi'l-erbâb* (Davûdü'l-Kayserî, *er-Resâil*, nşr. Mehmet Bayraktar), Kayseri, 1997, s. 89 vd.

²⁴ Dâvûd-i Kayserî, *Tahkiku mâi'l-hayât fî keşfi esrâri'z-zulumât*, (Davûdü'l-Kayserî, *er-Resâil*, nşr. Mehmet Bayraktar), Kayseri, 1997, s. 179 vd.

²⁵ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu Füsûsi'l-hikem*, s. 13 vd.

bilmektir. Ayrıca alemin hakikati ve hakiki birliğe dönüşü ile nefsi, cüz'î kayıtlardan kurtarmak için sülûk ve mücahede yolunu bilmek de buna dahildir.²⁶

* * *

Varlık, tektir; bu tek varlığın benzeri ya da zıttı şeklinde başka bir varlığın olması söz konusu değildir. Var olan zıtlıklar ve benzerlikler hep bu bir ve tek olan varlıktan tezahür eder. Ancak bu ayırım yani benzerler ve zıtlar şeklindeki ayırım, akli bir taksimden ibarettir; gerçekte böyle bir şeyin olması düşünülemez, çünkü gerçekte varlık tektir. 'Zuhûr' ve 'butûn' kavramları ile ifade edilen şeylerin varlık sahnesine çıkması veya yokluğa dönmesi; bunlar üzerinde birbirine zıt sıfatların meydana gelmesi, tek varlığa göre yok hükmündedir.²⁷

Haricî alemde var olan her şeyin ilâhî ilimde **sabit bir aynı** (ayn-i sâbit) vardır. Yine her şeyin O'nun ilminde bir **sûreti** vardır. Bu suret O'nun sıfatlarından bir sıfat, diğer bir deyişle tecellilerinden bir tecellidir. Hariçteki varlıklar ile bunların ilm-i ilahîdeki sâbit ayınları arasında bir farklılıktan söz edilemez. Çünkü bu alemdeki çokluk ve zıtlıklar bir olan varlığa asla yansımaz. Birbirinden farklı, sayıca çok olan arazlar ve cevherler, hakikat itibarıyla bir olan varlığa râcîdir. O, bütûn bu çoklukların ve farklılıkların var edicisi ve meydana getiricisidir. Ve yine her şey onun teklik hakikatinde yok hükmündedir.²⁸

Varlığın zihnî, aynî, kitâbî ve kavli şeklinde dört mertebesi vardır. Kavli mertebedeki ibare aynî mertebedeki varlığın bir mazharıdır. O da zihnî mertebedeki görünmeyen suretin (tasavvur) bir mazharıdır. Bir takım şekillerden ibaret olan yazı şeklindeki işaretler ise, söz olarak ağızdan çıkan lafızların birer mazharlarıdır. Şeylerin isimleri, aynî mertebede diğer bir ifade ile haricî alemde var olan şeylerin mazharları; o şeyler de, ilahî ilimdeki bizim bakımdan gaybî olan isimlerin yani a'yân-ı sâbite'nin mazharlarıdır.²⁹

Âlemler, diğer bir ifade ile aslî hazretler; a'yân-ı sâbite, ceberût, melekût, mülk ve insan-ı kâmil olmak üzere beştir. Bunlara hazerât-ı hams denilir. A'yân-ı sâbite, mutlak gayb alemidir; ceberût, akılların ve mücerret nefislerin bulunduğu alemdir; melekût, varlıkların sûretlerinin bulunduğu misal alemdir. Aslında misal alemin, cisimler

²⁶ Dâvûd-i Kayserî, *Risâle fî ilmi't-tasavvuf*, (er-Resâil, nşr. Mehmet Bayraktar), Kayseri 1997, s. 110-111.

²⁷ Dâvûd-i Kayserî, *el-Mukaddemât*, s. 30.

²⁸ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu Te'vilâti'l-Besmele*, s. 196-198.

²⁹ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu Te'vilâti'l-Besmele*, s. 198.

alemi ile ruhlar alemi arasında bir ara kategori olarak bulunur. Mülk; arş, kürsî, gökler, unsurlar ve unsurlardan teşekkül etmiş şekillerin bulunduğu alemdir; insan-ı kâmil ise, akl-ı evveldir, o da ruh-i muhammedîdir. Nitekim Allah Rasûlü, “İlk yaratılan şey, benim nurum veya ruhumdur”³⁰ buyurdu.³¹

Zaman konusunda hakîmler farklı görüşler ileri sürdüler. Bazıları, zamanı, “cisim veya cismânî olmayan cevherdir ve zorunlu varlıktır (vacib bi zâtihi)” şeklinde tarif ederken diğer bir kısmı, zamanı ‘araz’ kategorisine dâhil etti. Bunlardan Aristo ve onu takip edenler, zamanı “birbirine denk hareketlerin miktarlarıdır” şeklinde tanımlarken Ebü'l-Berekât el-Bağdadî, zamanı, “varlığın miktarı” olarak tanımlamayı tercih etti. Zamanın mâzi, hâl, müstakbel şeklindeki taksimi tamamıyla bize göredir. Bu vahdetin Allah’a, kesretin hâdis varlıklara göre olması gibidir. Varlık bir olduğuna göre zamanın da tek olması gerekir. Zaten Allah indinde sabah, akşam, mazi ve müstakbel gibi zaman ayrımları söz konusu değildir. Diğer bir deyişle zaman için üçlü taksim, tek olan zamana göre değil, zaman içinde gerçekleşen olaylara göredir. Çünkü gerçek zaman neyse odur; hâdis bir varlığın meydana geldiği ana hal, bu hâdisin halinin yok olması ile mâzi, sonrasındaki bulunacağı hale göre de müstakbel ismi verilmektedir. Zamanı varlığın miktarı olarak tanımlayan Ebü'l-Berekât yanılmaktadır, çünkü varlık tektir ve miktarı olmaz. Öyleyse zaman varlığın bekâsının miktarıdır. Ancak yaratılmışlar olarak nitelenen zaman içerisinde sonradan olan varlıklar (hâdis-i zamanî) zaman tarafından öncelenmiştir. Bunlar, zaman içinde başlangıcı ve sonu olan varlıklardır. Öncelerinde içinde bulunmadıkları zaman olduğu gibi sonlarında da bulunmayacakları zaman olacaktır. Ancak öyle bir varlık vardır ki, bu zaman tarafından asla öncelenmez. Zamanın olduğu veya farz edildiği her anda bulunur. Bu ezeli, ebedî ve sermedî olan Vücûd-i İlahî'dir. Bundan dolayı zaman Allah'ın isimlerinden oldu. Hz. Peygamber bir hadisinde “zamana (ed-dehr) sövmeyin, çünkü o, Allah'tır”³² buyurdu. Yine bundan dolayı Allah, ‘dâim’ ve ‘bâkî’ isimlerini aldı. Allah'ın dâimliği ve bâkiliği dışardan bir etki ile değil, bizatihi kendi varlığı iledir. Netice itibariyle Allah bütün isim ve sıfatları ile varlıkların tamamından mukaddemdir ve öncesinde zaman bulunmayandır.³³

* * *

³⁰ Aclûnî, *Keşfu'l-hafâ*, Beyrut 1405/1985, I, 311.

³¹ Dâvûd-i Kayserî, *Risâle fî ilmi't-tasavvuf*, s. 116-117.

³² Aclûnî, *Keşfu'l-hafâ*, II, 476.

³³ Dâvûd-i Kayserî, *Nihâyetü'l-beyân fî dirâyeti'z-zemân*, s. 165-169.

Bir olan varlık, gaybü'l-guyüb, hakikatü'l-hakâik olan **Allah** Teâlâ'dır. O'nun güzel **isimleri** ve yüce **sıfatları** vardır. Sıfatlar, icabî ve selbî şeklinde ikiye ayrılır. İcabî olanlar, hakikî, mahzâ izâfî ve izafet sahibi (zû izâfet) şeklinde üç gruptur. Hakikî sıfatlar: hayat, vücûb ve kayyumiyet; mahzâ izâfî sıfatlar: uluhiyet ve âhiriyyet; izafet sahibi sıfatlar: rubûbiyyet, ilim ve irâde gibi sıfatlardır. İkinci gurubu oluşturan selbî sıfatlar ise ganiy, kuddüsiyyet ve subbûhiyyettir.³⁴ Sıfatların bazısı hiyerarşik olarak bazısına göre önceliğe sahip olabilir. Sözgelimi, hayat ilim sıfatından, ilim de irade sıfatından önceliklidir.³⁵ İsim, sıfat ile birlikte zatın kendisidir. Sözgelimi, 'alîm' ismi zattır ve o zatın ilmi vardır, 'hakîm' ismi zattır ve onun hikmeti vardır. Diğer isim sıfatlar da böyledir. 'Allah' ismi, zat-ı ahadiyyetin ismidir. Nitekim Allah Teâlâ, Kur'an'da meâlen "De ki: O Allah birdir"³⁶ Başka bir deyişle Allah ismi ahadiyyet mertebesini temsil eder. Diğer ilâhî isimlerle birlikte düşünülüşünde vâhidîyyet mertebesini temsil eder. Bu da "O, birdir ve kâhârdır"³⁷ mealindeki ayet ile ifade edilir. Vâhidîyyet ile ahadiyyet arasındaki fark şudur: Vâhidîyyet nispetler yani isimler itibariyledir. Buna isim ve sıfatlar mertebesi denilebilir. Çünkü 'vâhid', ikinin yarısı, üçün üçte biri, dördün dörtte biridir. Bu nispetler sonsuza kadar gider. Buna karşılık ahadiyyet, sadece zata göredir ve sadece zatı temsil eder. Sonuç itibariyle ahadiyyet mertebesini temsil eden 'Allah' ismi, ism-i a'zamdır ve bütün isimleri câmi'dir. Bundan dolayı da bütün isimler ona tabidir ve o, bütün isimlerden mukaddemdir. Her isim kemâlâtını ve sıfatlarını tezahür ettireceği bir mazhar talep eder. Allah isminin mazharı da hakikat-i insâniyyedir. Bütün isimlerin ve sıfatların kendisinde tecelli ettiği yegâne varlık insandır. Buna işaretten Hz. Peygamber "Mü'minin kalbi Allah'ın arşıdır"³⁸ buyurdu. Rahman isminin mazharı akl-ı evveldir, o da bütün şeylerdir. Buna işaretten Allah Teâlâ "Rahman arşa istiva etti"³⁹ buyurdu. Ruhânî arş, akl-ı evveldir. Cismanî arş ise, ruhanî arşın yani akl-ı evvelin şehadet alemindeki mazharıdır. Bu da bütün mevcudatın suretlerinin bulunduğu Allah'ın ilmidir. Rahîm isminin mazharı ise alem-i kebirin kalbi olan nefs-i küllîdir. Bu da her şeyin suretinin kendisinde bulunduğu levh-i mahfuz, kitâb-i mübindir. Diğer bir deyişle bu, "Göklerde ve yerde zerre miktarı hiçbir şey ondan gizli kalmaz"⁴⁰

³⁴ Dâvûd-i Kayserî, *el-Mukaddemât*, s. 40.

³⁵ Dâvûd-i Kayserî, *Nihâyetü'l-beyân fi dirâyeti'z-zemân*, s. 168.

³⁶ İhlâs 112/1.

³⁷ er-Ra'd /16.

³⁸ Aclûnî, *Keşfu'l-hafâ*, II, 130.

³⁹ Tâhâ /5

⁴⁰ Sebe' 34/3.

mealindeki ayet ile ifade edilen her şeyin ayrıntılı bir şekilde bilgisinin bulunduğu Allah'ın ilmidir.⁴¹

Allah, ezeli ve ebedi olarak mütekellimdir. Onun kelamının mazhar ve sureti vardır. **Kur'an**, Hz. Peygamber'in kalbine mucizevî bir şekilde inmiş Allah'ın kelamıdır. İsimler ve sıfatlar mertebesinde bulunan Allah'ın kelamı, zatı ile kâimdir. Okunan veya yazılan harfler ve lafızlar, zat ile kâim manalara delalet ederler. Tevrat, İncil ve Zebur gibi bütün münzel kitaplar, Allah'ın kelamıdır. Kur'an Peygamberimiz Hz. Muhammed'e indirilen kitaptır. İndirilen ilahî kitaplar içerisinde nâsîh-mensûh, muhkem-müteşabih olanlar olduğu gibi, mu'ciz olanlar ve mu'ciz olmayanlar da vardır. Tevrat ve İncil lafız ve terkip itibariyle mu'ciz değildir, ancak Kur'an mu'cizdir. Bununla birlikte bütün bu kitaplar, ilahî kelamın çeşitlerinden bir çeşittir. Çünkü her bir kitap için levh-i mahfuzda bir suret vardır. Zaten her bir mevcut için orada bir suret vardır. Levh-i mahfuz, "Bu kitab-ı meknûnda bulunan Kur'an-ı kerîmdir"⁴² mealindeki ayette işaret edilen kitab-ı meknûndur. Kur'an 'da 'levh-i mahfûz' lafzı "Bilakis o, levh-i mahfûzda bulunan Kur'an-ı mecîddir"⁴³ mealindeki ayette geçer.⁴⁴

* * *

'Nübüvvet' (peygamberlik) kelime olarak 'haber vermek' anlamında 'en-nebeü' kökünden veya 'kaçınmak/sakınmak' anlamına gelen 'en-nübüv' kökünden gelir. Her iki anlam da 'nübüvvet' kelimesinde bulunmaktadır. Çünkü nübüvvet görevini yerine getirmekle görevlendirilen kişi olan 'nebi' (peygamber), rahmanî haberleri vermenin yanında şeytanî vesveselerden uzak durmaya/kaçınmaya da özen gösterir. Nübüvvetin ıstılah anlamı ise "vahyedilen şerî hükümleri ve zahir ile alakası bulunan gaybî manaları ilahî emir gereği insanlara bildirmektir". Bu anlamda nebi, ilahî zatı, sıfatlarını, gaybî manaları ve şerî hükümleri haber veren kişidir. Peygamberler aldıkları bu bilgilerle halkı irşat etmekle görevlidirler. Çünkü halk kendileri için takdir edilmiş kemal mertebesine ancak onların irşadı ile ulaşabilir. Peygamberlerden 'ulu'l-azm' derecesinde olanlara şeriat verilmiş iken, İsrail Oğullarına gönderilen peygamberlere şeriat verilmemiş; Hz. Musâ'nın (as) şeriatına uymaları emredilmiştir. Peygamberlik Allah'ın tayin ve tespiti iledir. Allah peygamberi olarak göndereceği kişinin ilm-i ezeliindeki sabit aynını, görevine uygun kabiliyet ile desteklemiş ve

⁴¹ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu Te'vilâti'l-Besmele*, s. 198-200.

⁴² el-Vâkıa /77-78.

⁴³ el-Burûc /21-22.

⁴⁴ Dâvûd-i Kayserî, *Keşfu'l-hicâb an kelâmi Rabbi'l-erbâb (er-Resâil*, nşr. Mehmet Bayraktar), Kayseri 1997, s. 100.

donatmıştır. **‘Velâyet’** (velilik) ise, lugat itibariyle ‘yakınlık/kurb’, ıstılahî olarak ise ‘hakka yakın olmak ve ilahî ahlak ile ahlaklanmak’ anlamına gelir; umumî ve hususî olmak üzere ikiye ayrılır. Umumi velayet kapsamına, inanan ve sahil amel işleyen her kul girer. “Allah, inananların dostudur...”⁴⁵ mealindeki ayet buna işaret eder. Hususî velayet ise, ancak Allah’ta fena olup bekâ bulanlar içindir. Bu kapsama giren veli, beşerî sıfatlardan sıyrılarak fânî; ilahî sıfatlar ile muttasıf olmak suretiyle bâki olur. Bütün bu anlamları ile nübüvvet zâhire, velayet ise bâtına hitap eder. Bir başka ifade ile velayet nübüvvetin bâtını nübüvvet de onun zâhidir. Bu durumda her nebi velidir, ancak her veli nebi değildir. Çünkü nebi, nübüvvet özelliği taşımayan her veliden kesinlikle üstündür. Nebinin veliliğinin nübüvvetinden üstün olması bu durumu değiştirmez. Her ne kadar nebi ve veli bazen bir vasıta ile bazen de vasıtasız ilahî hazretten gaybî bilgileri alıyorlarsa da, nebi tebliğ ile memur kılınmış ve verilen bilgileri haber vermekle görevlendirilmiştir; üstelik emredilene yapmakla ve nehyedilenden kaçınmakla mükellef kılınmıştır. “Ey Peygamber, sana Rabbinden indirileni tebliğ et”⁴⁶ “Sana düşen sadece tebliğ etmektir”⁴⁷, “Sen ancak sakındıransın(nezir)”⁴⁸ mealindeki ayetler buna işaret eder. Buna karşılık veliye düşen, bağlı olduğu peygambere zâhir noktasında tam bir mutabakatla tâbi olmaktır, velayet derecesi ne olursa olsun bu onun üzerine bir farzdır.⁴⁹ Şu bir gerçek ki, dünya ve dünyada olan her şey için bir son vardır. Peygamberlik ve velilik için de son olacaktır. Bu nedenle, peygamberlerin sonuncusu Hz. Muhammed (sav), küllî velayetin sonuncusu Hz. İsa (as), cüz’î velayetin sonuncusu da Muhyiddin İbn Arabî’dir. Hz. İsa her ne kadar peygamber ise de kıyamete yakın yeryüzüne indiğinde velilik sıfatı ile inecektir. Bundan dolayı o, kıyamet günü bir kere peygamberlerle beraber nebi olarak, bir kere de Hz. Muhammed’in (sav) ümmetinden bir fert olarak haşır olacaktır.⁵⁰

Peygamberlerin ve velilerin ilm-i ilâhiden gelen ilimleri, **ilm-i ledün** olarak isimlendirilir. Bu ilim aynı zamanda ebedi hayatı insanlara bahşeden hayat suyudur (maü’l-hayât/âb-ı hayât). İlm-i ledün, beşerî kirlerden arınmış, zulmet perdelerini kaldırmış kudsî ve nurânî nefislere alîm ve habîr hazretinden feyzin akıtılmasıdır. Allah

⁴⁵ el-Bakara 2/257.

⁴⁶ el-Mâide 5/67.

⁴⁷ Âl-i İmrân 3/20.

⁴⁸ Fâtır 35/23.

⁴⁹ Dâvûd-i Kayserî, *Tahkîku mâi’l-hayât ve keşfu esrâri’z-zulumât*, (er-Resâil, nşr. Mehmet Bayraktar), Kayseri 1997, s. 183-184.

⁵⁰ Dâvûd-i Kayserî, *Risâle fî ilmi’t-tasavvuf*, s. 132-133.

dostları külli heyûlâ olan bu ilmi, nefes-i rahmânî olarak da isimlendirir. Aslında haricî alemde var olan her varlık için bir çeşit hayat vardır. “Yerde ve gökte olanlar Allah’ı tesbih ederler”⁵¹ mealindeki ayet bu tespiti doğrular. Bunu, ancak anılan ilm-i ledünne sahip olan Allah dostları anlayabilir. “Yedi kat gökte, yerde ve bu ikisi arasında olanlar Allah’ı tesbih ederler. Onu hamd ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur, ancak siz bu tesbihi anlayamazsınız”⁵² mealindeki ayette işaret edildiği üzere, kendilerine hak ve hakkın sırları perdelenmiş olanlar, bundan gafil ve habersizdirler. Hak ve hakikat sırları kendilerine açılmış gerçek hayat sahipleri bütün mevcudâtın canlı ve tesbih edici olduğunu yakinen görür. İbn Mesud’un (ra) “Biz yemek yerken onların tesbih seslerini duydık” sözü bu görüşü kuvvetlendirici bir tespittir. Hayatın kendi içinde hissî, basit veya mürekkep şeklinde cismânî, nefsi, kalbî, ruhânî ve aklî şeklinde mertebeleri vardır. En düşük hayat hissî, en yükseği ise aklî olandır. Nitekim kafirler hissî hayatı yaşamalarına rağmen ‘ölüler’ diye nitelenirler. Çünkü onlar, “sağır, dilsiz, kördürler ve bu yüzden akıl edemezler”⁵³ mealindeki ayet gereği aklî hayat mertebesinde olanı idrak yeteneğinden mahrumdurlar. Bundan dolayıdır ki, Allah, Hz. Peygamber’e “Sen ölümlere iştiremezsin ve yine arkalarını dönüp kaçtıklarında sağırlara da duyuramazsın”⁵⁴, “Dirilerle ölümler bir değildirler, Allah dilediğine iştiretir ve sen kabirde olanlara duyuramazsın”⁵⁵ buyurdu. İnkarcılar her ne kadar, hissî hayat düzeyinde göz, kulak ve dil gibi organlara sahip iseler de, aklî düzeyde onlardan bu yetenekler alınmıştır. Bunun sebebi onların cehaleti, şirki ve küfrü tercih etmeleridir.⁵⁶

Hızır (as) ilahi emir ile gönderilmiş bir peygamberdir. Ancak şeriat verilmiş peygamberlerden değildir. O şu an mevcuttur, çünkü onun hakiki varlığı, dünyevî cisim halinden Ahiret yurdunun gerektirdiği melekûti cisme dönüşmüştür. Yoksa o, dünyevî unsurlardan müteşekkil ve yemeye, içmeye, dışkılamaya ihtiyaç duyacak şekilde bir bedene sahip olarak mevcut değildir. Bazı sâlih kulların zaman zaman onu görmüş olması muhtemeldir. Onun bu melekûti cisme dönüşmesi, Cebrail’in (as) melekûti cisminin

⁵¹ el-Haşr 59/1.

⁵² İsrâ 17/44.

⁵³ el-Bakara 2/171.

⁵⁴ en-Neml 27/80.

⁵⁵ Fâtır 35/22.

⁵⁶ Dâvûd-i Kayserî, *Tahkîku mâi'l-hayât ve keşfu esrâri'z-zulumât*, s. 184-186.

sahabeden Dihyetü'l-Kelbî suretinde hissi cisme dönüşmesi gibi değerlendirilebilir.⁵⁷

Sonuç

Şahsında Mısır ve Şam gibi dönemin tanımlamasına göre merkez İslam coğrafyası ile Doğu İslam coğrafyasının kültürlerini birleştiren Dâvûd-i Kayserî, eskilerin deyimi ile zü'l-cenaheyn ilim adamlarındandır. Öğrendiği kelim ve fıkıh gibi zâhirî ilimleri tasavvuf zevki ve hikmet ışığı ile harmanlamak suretiyle renkli, düzenli ve pırlıtlı bir sistem sunmuştur. Eserlerini mütalaa ederken ona bir sufi demek mümkün olduğu gibi, bir mütekellim veya bir hakim demek de mümkündür. Aslında o, bunlardan biri değil hepsidir. Onun düşüncesinde sufi arınmışlığı, kelamcı titizliği ve hikmet pırlıtısı bir birine yabancı düşmez, aksine uyum ve güzelliğin göz alıcı tezahürünü oluşturur. Bu belki içinde yer aldığı geleneğin bir sonucudur. Çünkü İbn Arabî, İbn Fârız, Kâşânî'de de aynı düzen ve uyumun tezahürünü görmek mümkündür.

⁵⁷ Dâvûd-i Kayserî, *Tahkiku mâi'l-hayât ve keşfu esrâri'z-zulumât*, s. 188-191.